

ОСМО ПРЕДАВАЊЕ – КАПИТАЛ БАНАКА

У банкарству термин капитал има другачије значење у односу на његову употребу у оквиру пословних финансија. Док се у теорији пословних финансија капиталом сматрају сви дугорочни извори средстава, без обзира да ли потичу из задужења или из власничких извора, у банкарској теорији капитал обухвата средства из сопствених извора и само поједине облике дуга (као што су субординиране обвезнице). Капитал банке представља разлику између вредности активе и обавеза банке:

$$\text{Капитал} = \text{Активa банке} - \text{Обавезе банке}$$

Основни сегменти активе банке су кредитни портфолио, инвестициони портфолио и основна средства. Свака промена вредности активе резултира идентичном променом вредности капитала. Са друге стране, обавезе банке представљају право поверилаца на њену имовину. Обавезе обухватају депозите, примљене кредите и обавезе по хартијама од вредности. Сходно томе, капитал банке се може дефинисати као право власника банке на део имовине који превазилази вредност обавеза.¹

Капитал банке се може посматрати и анализирати као разлика књиговодствених вредности активе и обавеза, али и као разлика тржишних вредности активе и обавеза. Те две вредности би требало да коинцидирају, што у пракси није увек случај. Да ли ће се билансна и тржишна вредност капитала банке поклапати, зависи од тога колико се прецизно вреднују различите позиције активе, као и од других фактора као што је на пример утицај промене каматне стопе на тржишну вредност инвестиционог портфолиа банке.

Бруто капитал банке се састоји од:²

- акцијског (оснивачког) капитала,
- емисионе премије,
- резерви банке,
- резерви за неидентификоване губитке,
- нераспоређене добити из ранијих периода,
- нераспоређене добити из текуће године.

Вредност нето капитала банке се добија када се из бруто капитала изузму следеће позиције:

- сопствене акције,
- улагање у основна средства,
- учешће у капиталу правних лица,
- непокривени губитак из ранијих периода,
- непокривени губитак из текуће године,
- недостајући износ резерви за неидентификоване губитке,

¹ Живковић, А., Станкић, Р., & Маринковић, С. (2012). *Банкарско пословање и платни промет*. Београд: Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду, страна 90.

² Вуњак, Н., & Ковачевић, Љ. (2011). *Банкарство, банкарски менаџмент*. Суботица: Економски факултет Суботица, страна 320.

ОСНОВНЕ ФУНКЦИЈЕ КАПИТАЛА БАНАКА

Функције капитала банака се по много чему разликују од функција капитала нефинансијских предузећа, што је последица специфичности банакарског пословања. Код банака је удео капитала у финансирању пословања знатно мањи него код нефинансијских предузећа.³ Банке своје пласмане претежно финансирају позајмљеним средствима која им повериоци привремено уступају на располагање, док капитал има следеће важне функције:

- функција заштите депонената,
- функција покрића неочекиваних губитака,
- контролна (регулативна) функција.

Највећи удео у укупним обавезама банака имају депозити. У почетним фазама развоја банкарства, примарна улога капитала је била да обезбеди сигурност депозита. Међутим, упоредо са развојем банкарског пословања, ова функција је губила на значају. Томе је у највећој мери допринео развој финансијских тржишта који је омогућавао банкама приступ различитим недепозитним изворима средстава. Такође, савремени банкарски системи су развили моделе осигурања депозита, што њихову уредну наплату више не чини зависном искључиво од нивоа капитала банака.⁴ Ипак, и поред свега наведеног се може рећи да капитал и даље има значајну улогу у заштити депозита, јер већина система за осигурање примењују одређене лимите у њиховом покрићу. На пример, чест је случај да осигурањем депозита нису обухваћени међубанкарски депозити, депозити физичких лица преко дефинисане суме (у случају Републике Србије реч је о депозитима чија вредност прелази 50.000 евра), итд.

Следећа важна функција капитала банака се односи на покриће неочекиваних губитака. Капитал представља меру способности банке да апсорбује неочекиване губитке. Банке се у свом пословању константно сусрећу са одређеним губицима, који су за њих очекивани или неочекивани. Очекиване губитке банке покривају издвајањима из текућих прихода, док се непредвиђени пословни губици покривају на терет капитала. У случају када у текућем извештајном периоду расходи превазиђу приходе банке, исказује се губитак који се такође покрива на терет капитала. Остварени губици се могу једноставно исказати као одбитна ставка капитала, могу се покрити на терет нераспоређене добити из ранијих периода, или умањењем резерви из добити за покриће општих банкарских ризика. У случају изразито великих губитака, могуће је чак приступити и корекцији акционарске главнице. Свако смањење стопе капитала директно угрожава солвентност банке, што указује на потребу за подизањем ефикасности пословања на виши ниво.

Следећа важна функција капитала банака је контролна (регулативна) функција. Савремени системи регулације банкарског пословања су претежно усмерени на контролу адекватности капитала. Базелски стандарди, које примењују све земље са развијеним банкарским системима, на интернационалном нивоу хармонизују правила о минимуму регулаторног капитала. Базелска регулатива налаже да банке морају да држе капитал на нивоу од минимум 8% у односу на ризиком пондерисану активу, с тим да националне централне банке имају право да пропишу и вишу стопу адекватности капитала уколико процене да је то потребно. Банке у оквиру своје пословне политике одлучују да ли ће да држе ниво капитала на нивоу који је близак прописаном минимуму, или на вишим нивоима. Досадашња емпиријска искуства показују да профитабилне банке послују са нижом стопом адекватности капитала, док банке са високом стопом адекватности капитала имају

³ Код нефинансијских предузећа је удео капитала у финансирању пословања између 40% и 50%, док се код банака тај проценат креће између 6% и 8%.

⁴ У раним фазама развоја банкарства, адекватност капитала банака се процењивала на основу стопе капитала у односу на обим депозита.

проблеме са ликвидношћу и солвентношћу. Искуство пословања америчких банака иде у прилог тврдњи да мање банке формирају вишу стопу адекватности капитала, док веће банке формирају стопу адекватности капитала блиску регулаторном минимуму.⁵

У случају да капитал падне испод прописаног нивоа, банка је у обавези да у најкраћем року ангажује додатни капитал како би испунила регулаторне захтеве. Додатни капитал се може ангажовати продајом акција (обичних), задуживањем (емисијом обвезница са роком доспећа преко 5 година) или на основу нераспоређене добити (смањењем или укидањем исплате дивиденди). Адекватност капитала се може побољшати и променом структуре активе, односно применом стратегије као што је секјуритизација кредита, која подразумева продају (измештање) кредита из активе биланса. Измештањем активе из биланса, банка измешта и ризике које они носе и на тај начин смањује капиталне захтеве.

РЕГУЛАТОРНИ КАПИТАЛ – БАЗЕЛСКИ СТАНДАРДИ

Супервизори банака у већини земаља постављају стандарде минималне адекватности капитала банака као важну компоненту банкарске регулативе. Најједноставнији приступ којим се уређује адекватност капитала је прописивање минималног односа књиговодственог акцијског капитала и књиговодствене активе. Основни недостатак тог приступа је што прост захтев за одређеним нивоом финансијског леверџа не узима у обзир ризике, већ све банке третира на исти начин. Правило о адекватности капитала које није осетљиво на ризике може да повећа склоност банака ка преузимању већих ризика (морални хазард), што угрожава сугурност депозитних извора средстава.⁶

БАЗЕЛ 1

Догађаји из 70-тих и 80-тих година двадесетог века који су имали за последицу ерозију капитала великих банака широм света, мотивисали су Базелски комитет за банкарску супервизију да 1988. године састави и објави први међународни споразум о капиталу банака - Базел 1. Сврха Базела 1 је увођење јединственог начина за израчунавање адекватности капитала у циљу ојачавања финансијске стабилности. Базел 1 дефинише основне и допунске елементе капитала, пондере за израчунавање кредитног ризика по билансној и ванбилансној активи (пондери: 0%, 20%, 50% и 100%). Показатељ адекватности капитала се по Базелу 1 треба да износи минимум 8%.⁷

$$\text{Капитал} / \text{Кредитним ризиком пондерисане изложености} \geq 8\%$$

Неки од позитивних ефеката примене Базел 1 стандарда су:

- хармонизација и усклађивање банкарске регулативе у међународним оквирима,
- пораст адекватности капитала међународно активних банака,
- примена у различитим земљама широм света,
- јачање конкуренције банака на међународном тржишту,
- јачање дисциплине у процесу управљања капиталом банака, итд.

⁵ Вуњак, Н., & Ковачевић, Јб. (2011). *Банкарство, банкарски менаџмент*. Суботица: Економски факултет Суботица, страна 321.

⁶ Berger, A.N., Molino, F., & Wilson, J.O.S (2015). *Oksfordski priručnik o bankarstvu*. Beograd: Udruženje banaka Srbije, strana 361.

⁷ www.nbs.rs

Међутим, упркос наведеним предностима и позитивним ефектима, временом су до изражаја дошли и одређени недостаци примене овог стандарда, који се односе на:

- прорачун адекватности капитала на бази изложености кредитном ризику, уз занемаривање осталих ризика као што су тржишни и оперативни ризик,
- занемаривање разлика између дужника различитог квалитета и рејтинга у процесу оцене кредитног ризика,
- базирање анализе на књиговодственим а не на тржишним вредностима,
- неадекватно сагледавање ризичности и употребе савремених финансијских инструмената, као и техника ублажавања ризика.

Неки од наведених недостатака су отклоњени изменама и допунама Базел 1 стандарда из 1993. и 1996. године, када су уведени капитални захтеви за тржишни ризик и нови инструменти за његову оцену - VAR (*Value at Risk*).

$$\text{Капитал} / \text{Ризиком пондерисане изложености (кредитни и тржишни ризик)} \geq 8\%$$

Честе кризе и све већи ризици који су пратили развој финансијских тржишта, мотивисали су Базелски комитет за банкарску супервизију да 2006. године објави нови међународни споразум о капиталу банака - Базел 2.

БАЗЕЛ 2

У циљу свеобухватног отклањања недостатака Базела 1, уз истовремено уважавање свих његових одредби, Базелски комитет за банкарску супервизију је у сарадњи са многим светским банакама и институцијама из финансијског сектора у јуну 2006. године ревидирао споразум о капиталу банака и објавио нову регулативу која се састоји из три стуба. Реч је о споразуму Базел 2. Захтеви за минималним капиталом су у оквиру Базел 2 стандарда остали непромењени и износе 8% у односу на ризиком пондерисану активу. Према споразуму Базел 2, ризиком пондерисана актива банака се дефинише као:⁸

$$RWA = \frac{1}{0,08} (S \sum_i k_i EAD_i + K_{TR} + K_{OR}),$$

где је,

k - захтев за капиталом по валутној јединици везаној за i -ту кредитну изложеност банке,
 EAD_i - процена вредности i -те изложености код неизвршења,
 S - скални фактор који се користи за израчунавање терећења капитала за кредитни ризик,
 K_{TR} - терећење капитал које покрива тржишне ризике банке,
 K_{OR} - терећење капитал које покрива оперативне ризике банке,

Према Базел 2 стандардима, капитални захтеви се израчунавају као производ ризиком пондерисане активе и минималне стопе адекватности капитала од 8%.

⁸ Berger, A.N., Molino, F., & Wilson, J.O.S (2015). *Oksfordski priručnik o bankarstvu*. Beograd: Udruženje banaka Srbije, strana 364.

Слика 9. Базел 2 – концепт три стуба
Извор: Приказ аутора

Стуб 1 другог базелског споразума обухвата минималне капиталне захтеве за кредитни, тржишни и оперативни ризик. Најзначајније новине у поређењу са Базелом 1 и његовим допунама односе се на третман кредитног ризика и увођење капиталног захтева за оперативни ризик. Третман тржишног ризика је остао непромењен.⁹

Базел 2 омогућава банкама софистицираније приступе за израчунавање капиталних захтева за кредитни ризик. Постоје два основна приступа, а банкама је остављена могућност да одаберу онај који је за њих најприменљивији. Банке које имају мањи обим пословања и једноставније контролне структуре, претежно се опредељују за коришћење стандардизованог приступа за израчунавање капиталних захтева за кредитни ризик. Према стандардизованом приступу, за процену кредитног квалитета дужника банка користи услуге овлашћених агенција за кредитни рејтинг. Са друге стране, банке које су ангажоване у сложенијим активностима и које имају развијене системе за управљање ризицима, углавном користе неки од приступа који су засновани на интерном прорачуну (*IRB*).

Основни приступ заснован на интерном рејтингу (*FIRB*): банке користе сопствене процене вероватноћа неизмирења обавеза (*PD*), док процене осталих параметара- компоненти ризика (*LGD*- губитак по основу неизмирења обавеза, *EAD*- изложеност у тренутку неизмирења обавеза и *M*- ефективна рочност) одређује супервизор.

Напредни приступ заснован на интерном рејтингу (*AIRB*): банке користе сопствене процене за све компоненте ризика, као и факторе конверзије. Банке могу користе напредне системе мерења ризика уз претходну сагласност супервизора.

Базел 2 уводи и капиталне захтеве за оперативни ризик. Оперативни ризик представља ризик од губитка због пропуста у раду запослених, неадекватних процедура и процеса у банци, неадекватног управљања информационам и другим системима у банци, као и од настанка непредвидивих екстерних догађаја. У зависности од обима и врсте пословања, као и од квалитета и софистицираности система за управљање ризицима, банка бира један од три приступа за израчунавање капиталних захтева за оперативни ризик.

⁹ www.nbs.rs

Базел 2 нуди следеће приступе за израчунавање капиталних захтева за оперативни ризик:

- приступ основног индикатора (*BIA*),
- стандардизовани приступ (*SA*), и
- напредни приступ (*AMA*).

Стуб 2 уводи нови приступ када су у питању управљање ризицима и процена адекватности капитала, указујући на неопходност примене ефикасне супервизије са акцентом на анализу процеса интерне процене адекватности капитала. Процес супервизије банака се заснива на следећим принципима:

- Банке треба да врше континуирану интерну процену адекватности капитала (*ICAAP*) у складу са својим ризичним профилем и да на основу њега одређују стратегију одржавања потребног нивоа капитала.
- Супервизори константно треба да процењују *ICAAP* процес и стратегију банака, као и њихову способност да надгледају и осигурају усаглашеност са регулаторним показатељима капитала. Уколико нису задовољни резултатима тог процеса, супервизори треба да предузму адекватне корективне мере.
- Једна од новина Базела 2 јесте захтев и очекивање супервизора да банке поседују капитал изнад минималног нивоа (који је дефинисан Стубом 1), који на прави начин одражава сложеност пословних активности банке и довољан је за покриће свих ризика који из тих активности произилазе.
- Супервизори би требало да интервенишу у раном стадијуму како би спречили да капитал падне испод минималног нивоа који је потребан да подржи ризике којима је банка изложена, као и да захтевају брзу реакцију уколико капитал није на прописаном нивоу.

Стуб 3 подстиче раст тржишне дисциплине посредством захтева за објављивање релевантних информација. Циљ транспарентности је да се тржишним субјектима омогући приступ кључним информацијама о пословању банака, како би сами могли да донесу суд о квалитету њиховог пословања, изложености ризицима и солвентности.

БАЗЕЛ 3

Током последње светске финансијско-економске кризе, идентификоване су слабости финансијских система широм света, као и недостаци Базел 2 стандарда. Стога је у јулу 2009. године објављен први пакет докумената везаних за измене Базел 2 стандарда, који се превасходно односи на измене третмана секјуритизације и тржишних ризика. Недуго затим, у децембру 2010. године, објављени су нови **Базел 3 стандарди**. Базел 3 стандарди подразумевају новине у погледу показатеља адекватности капитала и то у делу који се односи на регулаторни капитал. Поред тога, први пут су уведени и минимални стандарди који се односе на захтеве у погледу ликвидности банака. Коначна верзија текста Базел 3 стандарда је објављена у јануару 2013. године.

Најзначајније новине предвиђење Базел 3 стандардима се односе на:

- унапређење квалитета капитала и јачање капиталних захтева,
- увођење минималних стандарда за управљање ризиком ликвидности, као и минималних показатеља ликвидности,
- побољшање процеса управљања ризицима,
- увођење левериџ рачуна, као додатног показатеља пословања банака који није заснован на степену ризичности активе,

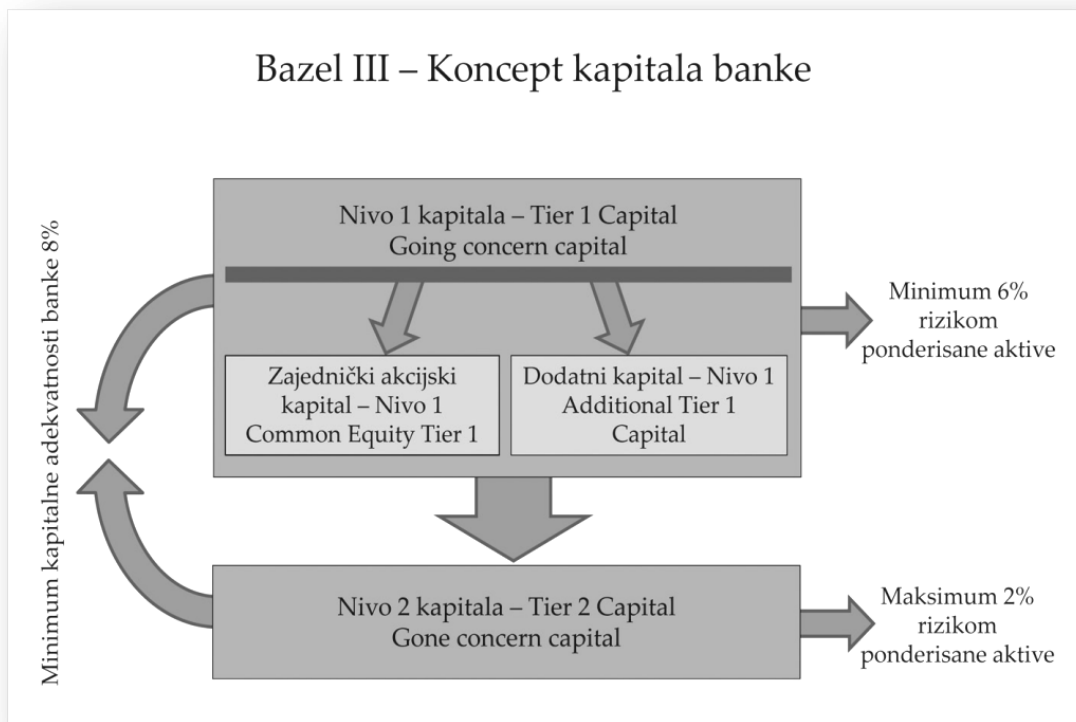
- увођење низа мера у циљу формирања што адекватнијих резерви капитала, које би банке имале на располагању у периодима кризе.

Измене концепта капитала које доноси Базел 3 (у односу на Базел 2) су следеће:¹⁰

- промена структуре **Нивоа 1** (*Tier 1 capital*) и **Нивоа 2 капитала** (*Tier 2 capital*), коју прате пооштрени критеријуми за укључивање појединих инструмената у њихову структуру,
- укидање **Нивоа 3 капитала** (*Tier III capital*), као покрића за тржишне ризике,
- повећање капиталних захтева, и
- увођење нових категорија капитала у функцији заштитног амортизера и антицикличног амортизера.

Према Базелу 3, укупни регулаторни капитал се састоји из:

- 1) **Нивоа 1 капитала** (*Tier 1 capital*), кога чине:
 - заједнички акционарски капитал, и
 - додатни капитал.
- 2) **Нивоа 2 капитала** (*Tier 2 capital*).

Слика 10. Базел 3– концепт капитала банке

Извор: Матић, В. (2011). Базел 3-измењени концепт капитала (1). *Банкарство*, 7-8, страна 174.

Важна промена у односу на Базел 2 стандарде је да Базел 3 у оквиру **Нивоа 1 капитала** прецизно разграничава категорије **Заједнички акцијски капитал** и **Додатни капитал**. Такође,

¹⁰ Матић, В. (2011). Базел 3-измењени концепт капитала (1). *Банкарство*, 7-8, 172-177.

промене у односу на Базел 2 стандарде представљају повећања минималног износа **Заједничког акцијског капитала** са 2% на 4,5%, као и **Нивоа 1 капитала** са 4% на 6% (слика 10).

Заједнички акцијски капитал доминира у структури **Нивоа 1 капитала** зато што се сматра најподобнијим за покриће пословних губитака. Реч је о капиталу који се стиче продајом обичних акција банака или њихових консолидованих субсидијара. Поред тога, у састав **Заједничког акцијског капитала** улази и задржана добит банака, као и регулаторна пролагођавања примењена у калкулацији ове категорије капитала. **Додатни капитал** чине инструменти који су емитовани од стране банака или њихових консолидованих субсидијара, акцијска премија од инструмената који су укључени у додатни капитал, као и регулаторна пролагођавања примењена у калкулацији ове категорије капитала.

Ниво 2 капитала чине инструменти које су емитовале банке или њихови консолидовани субсидијари, акцијска премија од инструмената који су укључени у ову категорију капитала, одређене резерве за кредитне губитке, као и регулаторна прилагођавања примењена у калкулацији ове категорије капитала.

Према Базел 3 стандардима, укупан **Ниво 1 капитала** банке треба да износи најмање 6% у односу на ризиком пондерисану активу. То значи да **Ниво 2 капитала** може да износи максимално 2%, обзирмо да је и по Базелу 3 минимум капиталне адекватности остао на нивоу од 8% укупног капитала у односу на ризиком пондерисану активу.

Следећа промена коју су донели Базел 3 стандарди се огледа у елиминисању терцијарног капитала као покрића за тржишне ризике (*Tier III capital*) и увођењу нових категорија као што су:

- заштитни капитални амортизер, и
- контрациклични капитални амортизер.

Смисао увођења **заштитног капиталног амортизера** је стварање залиха у фази експанзије, које банке могу да користе за апсорпцију губитака током кризних периода како не би угрозиле адекватност капитала. **Заштитни капитални амортизер** улази у састав акцијског капитала и утврђује се на нивоу од 2.5% у односу на ризиком пондерисану активу. Његово формирање подиже захтеве за **Нивоом 1 капитала** на 8.5%, што подиже захтеве за **укупним капиталом** на 10.5% у односу на ризиком пондерисану активу. Банкама ће бити дозвољено да повлаче ове капиталне залихе током кризних периода, при чему ће приближавање нивоа капитала регулаторном минимуму утицати на већа ограничења, па чак и на забрану исплате дивиденди и бонуса акционарима и запосленима.

Следећа новина стандарда Базел 3 се односи на увођење **контрацикличног капиталног амортизера**. Банке немају обавезу да формирају овај капитал уколико национални регулатори (централне банке) то од њих не захтевају. Предвиђена висина ових капиталних залиха се креће у распону од 0 до 2.5% у односу на ризиком пондерисану активу, док за велике и системски важне банке захтеви могу да буду и већи. **Контрациклични капитални амортизер** се користи за подстицање или смањење кредитне активости у зависности од фазе кредитног циклуса, а првенствено у циљу заштите банакарских система у уловима превелике кредитне експанзије.

Ригорозни капитални захтеви представљају потребан али не и довољан услов за постизање стабилности банкарског сектора. У циљу обезбеђења стабилности банкарског сектора, Базел 3 уводи нове стандарде који повећавају отпорност банака на краткорочне проблеме ликвидности. Основни разлог њиховог увођења је чињеница да су током последње велике економске кризе банке имале проблеме са ликвидношћу упркос задовољавајућем нивоу адекватности капитала.

Базел 3 уводи **два стандарда ликвидности**:¹¹

- Рацио покрића краткорочне ликвидности (*Liquidity Coverage Ratio – LCR*), и
- Рацио стабилног нето финансирања (*Net Stable Funding Ratio – NSFR*).

Такође, у циљу повећања стабилности финансијског система Базел 3 уводи у разматрање **левериџ рацио**. Сврха праћења вредности овог рациа је лимитирање укупне изложености банака ризичним активностима и онемогућавање њихове презадужености. **Левериџ рацио** представља однос **Нивоа 1 капитала** и укупних изложености банака и његова вредност не би требало да буде нижа од 3%.

Регулатори су омогућили да се Базел 3 стандарди уводе постепено, како би банке имале довољно времена да се прилагоде строжијим захтевима и како се не би угрозио економски опоравак након глобалне кризе. Повећање нивоа капитала отпочело је у јануару 2013. године, док би нови закони у потпуности требало да буду испуњени до јануара 2019. године.

¹¹ Матић, В. (2012). Базел 3-међународни оквир за мерење изложености ризику ликвидности (2). *Банкарство*, 3, 120-125.